

بررسی رابطه بین میزان دین‌داری والدین با خشونت میان فردی فرزندان پسر دبیرستانی

فائزه دیوبند* / مهربان پارسامهر**

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه بین دین‌داری والدین با خشونت فرزندان پسر دبیرستانی انجام شده است. این پیمایش با استفاده از ابزار پرسش‌نامه روی ۳۸۵ نفر از دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های شهر یزد که با روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شده‌اند، صورت یافته است.

همان‌طور که نتایج نشان داده است، بین دین‌داری والدین و خشونت فرزندان رابطه منفی و معناداری وجود داشته و هر چه دین‌داری والدین بالاتر رفته، خشونت فرزندان کاهش یافته است. میزان این همبستگی در مورد رابطه دین‌داری پدر با خشونت فرزند معنادارتر بوده است. بنابراین، تقویت باورهای دینی در والدین می‌تواند نقش مؤثری در کاهش رفتارهای انحرافی، چون خشونت ایفا کند.

کلید واژه‌ها: دین‌داری، والدین، خشونت میان فردی، پسران نوجوان، یزد.

faezah.faezahdivband@gmail.com

* کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد.

** استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد.

دریافت: ۱۳۹۰/۱/۱۶ - پذیرش: ۱۳۹۰/۳/۱۶

مقدمه

خشونت^۱ عملی آسیب‌رسان است که فرد برای پیشبرد مقاصد خویش به کار می‌برد و صرفاً جنبه فیزیکی (بدنی) ندارد، بلکه ممکن است ابعاد روانی (فحاشی، تحقیر، منزوی کردن، داد و فریادزدن و ...)، اقتصادی (شکستن وسایل) و حتی جنسی (آزار و مزاحمت جنسی و تجاوز) نیز داشته باشد.^۲ در تقسیم‌بندی دیگری آن را به چهار نوع فیزیکی (نسبت به انسان، اعم از درون فردی و میان فردی و خشونت نسبت به اشیا و اموال، اعم از اموال شخصی یا عمومی)، کلامی، ترکیبی (ترکیبی از دو نوع قبلی) و اجتماعی (سرپیچی از مقررات) تقسیم کرده‌اند.^۳

افراد به دلایل گوناگون، از جمله تضاد منافع، با یکدیگر درگیری‌های خشونت‌آمیز داشته و دارند. اما در جامعه امروز خشونت به شکل‌های مختلف آن به معضل اجتماعی رو به رشد و به عنوان بخشی از رفتار معمولی تبدیل شده است.^۴ گسترش دامنه خشونت و پرخاشگری، به ویژه در سال‌های اخیر در جامعه ایران یکی از جدی‌ترین آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌رود.^۵ خشونت را می‌توان به طور روزافزونی در برخوردهای بین افراد (خشونت علیه زنان و کودکان در خانواده و جامعه و حتی قتل، همسرکشی و کودک‌آزاری، اهانت به دیگران و خشونت علیه اموال و ...) در جامعه مشاهده کرد و ما هر روز شاهد تظاهر آن در محیط مدرسه، زمین ورزشی، خانه و خیابان و امثال آن هستیم.^۶

تردیدی وجود ندارد که وجود خشونت در جامعه می‌تواند آسیب‌های جدی جسمی و روانی را به افراد و خسارت‌های بزرگی را به اموال وارد آورد و هنگامی که اشاعه یابد می‌تواند آسیب‌های عمیقی را بر روابط اجتماعی وارد سازد.^۷ اما باید این نکته را خاطرنشان کرد که توجه به مسئله خشونت در بین نوجوانان، اهمیت ویژه‌ای دارد، چرا که از یک طرف، نوجوانان بخش اعظمی از اوقات روز خود را در مدرسه می‌گذرانند و دانش‌آموزی که در محیط مدرسه تحت خشونت‌های کلامی یا بدنی قرار گیرد یا اینکه آنرا مشاهده کند دچار احساس ناامنی و بی‌زاری از مدرسه می‌شود، و این امر خود را به تدریج به صورت افت تحصیلی یا ترک تحصیل نشان می‌دهد.^۸ از طرف دیگر باید گفت که شخصیت آدمی در سنین کودکی و نوجوانی تحت تأثیر نهادها و عوامل اجتماعی شدن (خانواده، مدرسه، هم‌سالان، رسانه‌های جمعی و ...) شکل می‌گیرد و این نهادها در ایجاد پیوند با جامعه و درونی کردن ارزش‌های آن در افراد، بسیار مؤثرند.^۹ هیرشی^{۱۰} معتقد است که رفتارهای

انحرافی (از جمله خشونت) زمانی واقع می‌شوند که پیوند فرد و جامعه ضعیف یا گسسته شود. در واقع، هر چه پیوند افراد با جامعه بیشتر باشد احتمال کج‌رفتاری کمتر خواهد بود. در این میان، خانواده و جامعه دو عامل مهم در ایجاد این پیوند هستند.^{۱۱} اما این نکته را نیز باید خاطر نشان کرد که نهاد خانواده عامل اصلی اجتماعی شدن در دوران طفولیت است و بدهی است که در سنین نوجوانی تنها معدودی از نوجوانان ممکن است به سادگی و بی‌چون و چرا بینش والدین خود را بپذیرند،^{۱۲} چرا که نوجوانی آغاز ورود به جامعه وسیع‌تر و استقلال از والدین و کاهش ارتباط با آنهاست.^{۱۳} این امر، نقش والدین را حساس‌تر و دشوارتر از قبل خواهد ساخت و آنها باید با وجود این استقلال‌طلبی به تربیت و درونی ساختن هنجارهای جامعه در نوجوان بپردازند. نظارت و عملکرد درست یا نادرست خانواده و والدین در این دوران حساس، نقش مهمی بر فرایند جامعه‌پذیری نوجوان و رشد رفتار بهنجار یا نابهنجار در او دارد و روابط والدین و عملکرد خانواده با رشد رفتاری نوجوان ارتباط دارد.^{۱۴} نای^{۱۵} معتقد است خانواده از طریق چهار عامل به تقویت پیوند اجتماعی نوجوان با جامعه و در نتیجه، کاهش رفتارهای انحرافی می‌پردازد. از جمله عواملی که نای آنها را در جامعه‌پذیری توسط خانواده مهم می‌داند، عبارت‌اند از:

نظارت غیر مستقیم: به این صورت که نوجوان به دلیل بستگی و وابستگی عاطفی که با خانواده خود دارد، سعی می‌کند طبق میل آنها رفتار کند و کاری نکند که باعث رنجش و ناراحتی آنها شود. به اعتقاد نای نوجوانانی که به والدین و خانواده خود دلبستگی بیشتری دارند، کمتر به رفتارهای انحرافی، از جمله خشونت روی می‌آورند.^{۱۶} پژوهش‌ها نشان می‌دهد خانواده‌های سردی که خیلی از فرزندانشان انتقاد می‌کنند و رابطه صمیمی با آنها ندارند، کودکان بزهکار تولید می‌کنند.^{۱۷} بنابراین، وابستگی عاطفی اعضای خانواده به همدیگر، روی رفتارهای مسئله‌دار نوجوانان مؤثر است.^{۱۸}

نظارت غیر مستقیم: تنبیه نوعی محدودیت مستقیم از جانب خانواده است.^{۱۹} پژوهش‌ها نشان می‌دهد که در بیشتر موارد، پدر و مادرهای بزهکاران یا خیلی سخت‌گیری و تنبیه می‌کرده‌اند و یا خیلی سهل‌گیر بوده و کنترل نداشته‌اند.^{۲۰} بنابراین، میزان کنترلی که والدین روی فرزندان اعمال می‌کنند در بروز رفتارهای مسئله‌دار نوجوانان مؤثر است.^{۲۱}

ارضای نیازها، تأمین زندگی و فراهم کردن امکانات موفقیت برای نوجوان: خانواده‌هایی که در انجام این امر توانایی کمتری دارند کمتر می‌توانند از نوجوانان خود انتظار هم‌نوایی داشته باشند. نای معتقد است فروپاشی خانواده کم‌اهمیت‌تر از خوشحالی و خوشبختی

خانواده است. خانواده‌ای که پر از تشنج و اختلاف است می‌تواند نقش مهمی در کج‌رفتاری نوجوان بازی کند. اما نوجوانی که در خانواده طلاق گرفته، ولی آرام زندگی کند وضعیت بهتری دارد.^{۲۲} پژوهش‌ها نشان می‌دهد خانواده‌هایی که ناسازگاری و درگیری زیادی دارند، بیشتر دارای فرزندان پرخاشگر و متجاوز به حقوق دیگران‌اند.^{۲۳}

اما مهم‌ترین عامل از نظر نای، نقش خانواده در نظارت یا کنترل درونی است؛ به این طریق که خانواده به ایجاد وجدان، یعنی درونی کردن هنجارها، ارزش‌ها و نیز احساس شرم و گناه در صورت ارتکاب به کج‌رفتاری می‌پردازد.^{۲۴} با توجه به تأکید آموزه‌های دینی بر مدارا و سازش با دیگران و همچنین تأکید بر احترام متقابل، باورهای دینی می‌توانند نقش مؤثری در کاهش انحرافات و از جمله خشونت داشته باشند. به نظر می‌رسد والدینی که دین‌داری یا تعهدات دینی بالاتری دارند، تعهد به دستورات اخلاقی دین را به فرزندان خود نیز انتقال داده و باعث افزایش نیروی کنترل درونی در آنها می‌شوند.

این نکته در تحقیقات مختلف نیز بررسی شده است. فاضل‌نیا (۱۳۸۰) به این نتیجه رسیده است که فقدان باورهای مذهبی در خانواده نقش مؤثری در رفتارهای آسیب‌زای اجتماعی نوجوانان کانون اصلاح و تربیت دارد.^{۲۵} مشکانی (۱۳۸۱) نیز به این نتیجه رسیده است که باورها و نگرش‌های مذهبی و اخلاقی نقش تعیین‌کننده‌ای در تعیین شدت بزهکاری دارند.^{۲۶} مسرور شلمانی (۱۳۸۱) بین اعتقادات مذهبی خانواده و رفتار بزهکارانه، همبستگی معکوسی مشاهده کرده است. اسمیت و فاریس (۲۰۰۲) نیز نقش مذهب و حضور در تشکل‌های مذهبی را در کاهش انحرافات چون سوء استفاده از مواد، مصرف دارو، دزدی، مسائل مدرسه و خشونت و امثال آن معنادار نشان داده‌اند.^{۲۷} البته در این میان، تحقیقات گیلت و کلی (۲۰۰۶) در تحقیقات خود، رابطه معناداری بین دین‌داری و رفتارهای انحرافی مشاهده نکرده‌اند.^{۲۸}

بنابر این، طبق نظر نای و همچنین نتایج برخی از پژوهش‌ها، خانواده و باورهای مذهبی و اخلاقی آن، نقش مؤثری در رفتار افراد دارند. به این منظور، پژوهش حاضر درصدد یافتن پاسخ سؤال است که آیا خشونت نوجوانان پسر با دین‌داری والدین در ارتباط است؟

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش، پیمایشی بوده و این پژوهش از نوع مقطعی می‌باشد که با تکنیک پرسش‌نامه خود اجرا انجام شده است. همچنین واحد تحلیل آن، فرد (دانش‌آموز) می‌باشد و سطح تحلیل، خرد است.

جامعه آماری این تحقیق، دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های شهر یزد بوده است که در سال تحصیلی ۸۷-۸۸ در دبیرستان‌های دولتی و غیر انتفاعی مشغول به تحصیل بوده‌اند. ۳۸۵ نفر از دانش‌آموزان به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شده‌اند. در مرحله اول، از میان دو ناحیه آموزش و پرورش شهرستان یزد ناحیه یک به طور تصادفی انتخاب شده است. در مرحله دوم، از میان مدارس متعدد ناحیه یک، تعداد پنج مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند. در مرحله سوم، از میان کلاس‌های متعدد هر مدرسه، چهار کلاس به صورت تصادفی انتخاب شده و در نهایت، دانش‌آموزان کلاس تمام شماری شده‌اند.

ابزار اندازه‌گیری

پرسش‌نامه ویژگی‌های اجتماعی جمعیت‌شناختی

این پرسش‌نامه شامل متغیرهایی چون سن، محل تولد، پایه تحصیلی، نوع مدرسه، تعداد فرزندان خانواده و پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده است. برای تعیین پایگاه اقتصادی - اجتماعی پاسخ‌گویان، از روش ترکیبی و شاخص‌های تحصیلات و شغل پدر و مادر، نوع مسکن و درآمد خانواده دانکن^{۲۹} و نام^{۳۰} استفاده شده است. بر این اساس، ضمن طرح این شش شاخص به سی داور، وزن ۱ - ۵ به آنها داده شده، سپس میانگین وزنی هر عامل به ترتیب زیر مشخص گردیده است: شغل پدر ۵/۴۹، درآمد خانواده ۴/۲۹، تحصیلات پدر ۴/۱، تحصیلات مادر ۲/۷، شغل مادر ۲/۳ و مسکن ۲. در مرحله بعد، از مجموع نمره‌های جزئی خانواده فرد، رتبه کل فرد به دست آمده و در نهایت با استفاده از روش محاسبه دامنه تغییرات، سه طبقه اقتصادی بالا، متوسط و پایین محاسبه شده است.

پرسش‌نامه خشونت میان فردی

برای سنجش این متغیر، از مقیاس تاکتیک‌های تضاد^{۳۱} (cts) استفاده شده است. بر این اساس، خشونت به سه بعد خشونت لفظی یا کلامی، خشونت جسمانی ملایم و خشونت جسمانی شدید تقسیم شده است. پاسخ‌گویان می‌بایستی بعد از مطالعه هرکدام از این گویه‌ها یکی از گزینه‌های هرگز، ۱-۲ بار، ۳-۵ بار، ۶-۱۰ بار و بیش از ۱۰ بار را برای شش ماه گذشته خود علامت بزنند. حاصل جمع امتیازات پاسخ‌گو برای هر بعد، میزان خشونت وی در آن بعد را نشان می‌دهد. میزان خشونت کل از طریق جمع ابعاد گوناگون

خشونت به دست آمده است. از مقیاس CTS به طور روز افزون به عنوان ابزاری برای تشخیص بیماری در خانواده درمانی استفاده می‌شود. همچنین مقاله‌های متعددی در مورد آن نوشته‌اند که اعتبار و روایی و ساختار عاملی این مقیاس را به اثبات رسانده‌اند.^{۳۲} جهت برآورد اعتبار این پرسش‌نامه، از اعتبار محتوا و علاوه بر آن از اعتبار سازه از طریق تحلیل عامل و با استفاده از روش چرخش واریماکس برای گویه‌های مربوط به متغیر وابسته (خشونت میان فردی) استفاده شده است (جدول شماره ۱ و ۲). برای سنجش پایایی مقیاس‌های مورد استفاده نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است (جدول شماره ۳). نتایج نشان می‌دهد که پرسش‌نامه پایایی لازم را نیز دارد.

جدول شماره ۱: ابعاد خشونت میان فردی و میزان درصد تبیین شده توسط آنها

عامل‌های مشترک	تعداد گویه‌ها	درصد واریانس تبیین شده
خشونت کلامی	۳	۹/۱۹۱
خشونت جسمانی ملایم	۱۰	۴۴/۷۵۷
خشونت جسمانی شدید	۴	۸/۰۹
کل	۱۷	۶۲/۰۳۸

جدول شماره ۲: بارهای عاملی سؤال‌های ابعاد مختلف متغیر خشونت میان فردی

عامل			سوال
۳	۲	۱	
		۰/۸۱۵	درگیری و کتک کاری کردن
		۰/۷۷۷	دست به یقه شدن
		۰/۷۷۱	لگزدن
		۰/۷۷۰	مشت زدن
		۰/۷۷۴	در دعوای گروهی شرکت کردن
		۰/۷۲۳	سیلی زدن
		۰/۷۲۱	گلولی کسی را با دست فشردن
		۰/۵۹۲	چیزی را به کسی پرتاب کردن
		۰/۵۵۸	تنه زدن
		۰/۵۲۳	هل دادن
	۰/۸۳		داد و فریاد
	۰/۸۱۵		دشنام
	۰/۷۳۱		مسخره کردن
۰/۷۶			کسی را با زور و تهدید مجبور به کاری کردن
۰/۶۸۹			با زور و تهدید چیزی را از کسی گرفتن
۰/۶۲۹			استفاده از چاقو و زنجیر و مانند
۰/۶۱۲			باچاقو و زنجیر و مانند آن تهدید کردن

جدول شماره ۳: مقدار ضریب آلفای کرونباخ متغیرهای مستقل و وابسته

مقیاس	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
دین‌داری مادر	۶	۰/۸۷
دین‌داری پدر	۶	۰/۸۶
خشونت کلامی	۳	۰/۷۹
خشونت جسمانی ملایم	۱۰	۰/۹۳
خشونت جسمانی شدید	۴	۰/۸۷

پرسش‌نامه دین‌داری والدین

برای سنجش متغیر دین‌داری والدین، معرف‌هایی چون انجام مناسک، اعتقاد دینی و اطلاعات دینی در نظر گرفته شده، سپس این معرف‌ها در قالب گویه‌ها و سؤال‌هایی روی مقیاس لیکرت تنظیم شده‌اند. پاسخ‌گویان می‌بایست با توجه به شناختی که از والدین خود در زمینه مسائل مربوط به دین‌داری داشتند، گویه‌هایی شامل موارد کاملاً موافق، موافق، تاحدودی، مخالف و کاملاً مخالف را، انتخاب می‌کردند. پرسش‌نامه مزبور از اعتبار صوری بهره‌مند است و علاوه بر این، نتایج آلفای کرونباخ (جدول شماره ۳) نیز نشان می‌دهد که از پایایی مناسبی برخوردار است.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

میانگین سن پاسخ‌گویان ۱۶/۴۲ سال و میانگین تعداد فرزندان خانواده‌ها ۳/۸۷ است. ۸۲/۶٪ متولد شهر یزد، ۹/۹٪ متولد شهرستان‌ها و روستاهای اطراف یزد و ۷/۵٪ از سایر استان‌ها بوده‌اند. ۷۳/۵٪ از مدارس دولتی و ۲۶/۵٪ از مدارس غیرانتفاعی بوده‌اند. ۲۰٪ از پایه اول دبیرستان، ۴۰/۸٪ از پایه دوم و ۳۳/۲٪ از پایه سوم دبیرستان بوده‌اند. ۴۶٪ از طبقه پایین، ۴۷/۳٪ درصد از طبقه متوسط و ۶/۸٪ از طبقه بالا بوده‌اند.

در جدول شماره ۴ توزیع فراوانی گویه‌های مربوط به خشونت میان فردی ارائه شده است. همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد، بیشترین میزان خشونت مربوط به دشنام دادن از خشونت کلامی بوده است با ۳۷/۵٪ برای بیش از ۱۰ بار و کمترین میزان خشونت مربوط به زور و تهدید چیزی را از کسی گرفتن از خشونت جسمانی شدید با ۱/۳٪ بوده است.

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی گویه‌های ابعاد سه‌گانه متغیر خشونت میان‌فردی

ابعاد	ردیف گویه	طیف				
		هرگز	۱-۲	۳-۵	۶-۱۰	بیش از ۱۰
کلامی	دشنام	۱۱/۹	۲۷/۵	۱۶/۱	۱۶/۹	۲۷/۵
	داد و فریاد	۱۰/۶	۲۳/۹	۱۴/۸	۱۹/۲	۳۱/۴
	مسخره کردن	۲۹/۱	۱۶/۱	۱۲/۲	۱۲/۲	۲۱/۹
جسمانی ملایم	هل دادن	۳۵/۸	۳۰/۹	۱۷/۹	۴/۷	۱۰/۶
	تنه زدن	۳۱/۷	۲۸/۸	۱۹/۷	۹/۴	۱۰/۴
	سیلی زدن	۴۴/۴	۲۷/۵	۱۴	۴/۷	۹/۴
	مشت زدن	۵۳/۲	۲۱/۸	۱۱/۷	۴/۷	۸/۶
	لگدزدن	۳۹/۲	۳۱/۴	۱۴/۵	۴/۴	۱۰/۴
	چیزی را به کسی پرتاب کردن	۵۲/۲	۲۱/۳	۱۴	۴/۴	۸/۱
	درگیری و کتک کاری کردن	۵۲/۵	۲۳/۹	۱۰/۶	۴/۲	۸/۸
	گلوی کسی را با دست فشردن	۵۹/۷	۱۸/۴	۱۰/۹	۳/۴	۷/۵
	دست به بقیه شدن	۳۴/۸	۲۸/۱	۲۰	۶	۱۱/۲
	در دعوای گروهی شرکت کردن	۶۵/۷	۱۵/۸	۶/۸	۴/۷	۷
	باچاقو و زنجیر و مانند آن تهدید کردن	۶۳/۴	۱۸/۷	۹/۴	۴/۷	۳/۹
جسمانی شدید	استفاده از چاقو و زنجیر و مانند آن	۶۹/۹	۱۵/۳	۸/۶	۲/۶	۳/۶
	کسی را با زور و تهدید مجبور به کاری کردن	۸۰/۸	۹/۴	۶/۲	۱/۶	۲/۶
	با زور و تهدید چیزی را از کسی گرفتن	۸۷/۳	۷	۳/۶	۰/۸	۱/۳

در جدول شماره ۵ توزیع فراوانی درصد پاسخ‌گویان بر اساس میزان دین‌داری پدر آورده شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، بیشترین میزان فراوانی مربوط به احساس خوب هنگام حضور در مراسم مذهبی و کمترین میزان موافقت مربوط به اطلاعات در مورد احکام احادیث و قرآن و روایات است.

جدول ۵: توزیع فراوانی گویه‌های متغیر دین‌داری پدر

انحراف معیار	میانگین	طیف					ردیف گویه
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱/۱	۳/۳۴	۱۶/۶	۲۸/۸	۳۴/۸	۱۱/۴	۸/۳	خواندن زیارت عاشورا، دعای توسل و مانند آن
۱/۱	۳/۳۴	۱۸/۷	۲۵/۷	۳۲/۲	۱۷/۱	۶/۲	خواندن قرآن
۰/۹	۳/۸	۲۲/۱	۳۸/۴	۳۳/۸	۹/۳	۱/۸	اطلاعات در مورد احکام نماز و روزه و مانند آن
۱	۳/۳	۱۳/۸	۲۳/۴	۴۴/۲	۱۵/۱	۳/۶	اطلاعات در مورد احادیث و قرآن و روایات
۰/۹	۴/۳	۶۸/۱	۱۸/۴	۱۱/۴	۱	۱	احساس خوب هنگام زیارت اماکن متبرکه
۰/۹	۴/۴	۶۹/۹	۲۱	۶/۲	۱/۶	۱/۳	احساس خوب هنگام انجام مراسم مذهبی

در جدول شماره ۶ توزیع فراوانی درصد پاسخ‌گویان بر اساس میزان دین‌داری مادر آورده شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، بیشترین میزان موافقت با گویه احساس خوب هنگام انجام مراسم مذهبی است و کمترین میزان مربوط به اطلاعات در مورد احادیث و قرآن و روایات است.

جدول ۶: توزیع فراوانی گویه‌های متغیر دین‌داری مادر

انحراف معیار	میانگین	طیف				ردیف گویه	
		خیلی زیاد	زیاد	تامتوسط	کم		خیلی کم
۰/۹	۴/۱	۳۹	۳۷/۹	۱۴/۵	۶	۲/۶	خواندن زیارت عاشورا، دعای توسل و مانند آن
۱	۴	۴۰	۳۳/۸	۱۵/۸	۸/۶	۱/۸	خواندن قرآن
۱	۳/۹	۲۵/۷	۴۲/۶	۲۶/۸	۳/۹	۱	اطلاعات در مورد احکام نماز و روزه و مانند آن
۰/۹	۳/۶	۲۰/۵	۳۳	۳۳/۲	۱۱/۷	۱/۶	اطلاعات در مورد احادیث و قرآن و روایات
۱	۴/۵	۷۴/۸	۱۶/۹	۶/۸	۱	۰/۵	احساس خوب هنگام زیارت اماکن متبرکه
۰/۸	۴/۶	۷۶/۱	۱۷/۱	۶	۰/۸	۰	احساس خوب هنگام انجام مراسم مذهبی

تحلیل یافته‌ها

به منظور بررسی رابطه بین متغیرهای سن، پایه تحصیلی، تعداد فرزندان خانواده و پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. همانطور که نتایج جدول شماره ۷ نشان می‌دهد، بین متغیر پایه تحصیلی و خشونت جسمانی ملایم ($r = -0.125$ $p < 0.05$) و خشونت کل ($r = -0.109$ $p < 0.05$) همبستگی وجود دارد. این در حالی است که هیچ همبستگی معناداری بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی، سن و تعداد فرزندان خانواده با خشونت و ابعاد گوناگون آن و همچنین پایه تحصیلی با خشونت کلامی و جسمانی شدید وجود ندارد.

جدول ۷: همبستگی پیرسون بین متغیرهای اجتماعی جمعیت شناختی با خشونت میان فردی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	همبستگی	سطح معنی داری
سن	خشونت کلامی	۰/۰۵۳	۰/۳۰۳
	خشونت جسمانی ملایم	۰/۰۲۱	۰/۶۸۱
	خشونت جسمانی شدید	۰/۰۷۸	۰/۱۲۹
	خشونت کل	۰/۰۴۵	۰/۳۷۴
پایه تحصیلی	خشونت کلامی	۰/۰۳۱	۰/۵۳۹
	خشونت جسمانی ملایم	-۰/۱۲۵	۰/۰۱۴*
	خشونت جسمانی شدید	-۰/۰۱۴	۰/۷۸۵
	خشونت کل	-۰/۱۰۹	۰/۰۳۲*
تعداد فرزندان خانواده	خشونت کلامی	۰/۰۰۳	۰/۹۵۸
	خشونت جسمانی ملایم	۰/۰۰۵	۰/۹۲۷
	خشونت جسمانی شدید	۰/۰۵۵	۰/۲۸۵
	خشونت کل	۰/۰۲۰	۰/۶۹۶
پایگاه اقتصادی - اجتماعی	خشونت کلامی	۰/۰۲۱	۰/۶۸۵
	خشونت جسمانی ملایم	-۰/۰۳۵	۰/۴۹۷
	خشونت جسمانی شدید	۰/۰۲۲	۰/۶۶۹
	خشونت کل	-۰/۰۱۰	۰/۸۵۱

* $p < 0.05$

به منظور بررسی تفاوت بین محل‌های تولد و نوع مدرسه از نظر میزان خشونت میان فردی از آزمون T با نمونه‌های مستقل استفاده شده است. همان‌طور که نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد، نوع مدرسه و محل تولد تفاوت معناداری در گرایش به خشونت بین فردی و ابعاد گوناگون آن ایجاد نکرده است.

جدول ۸: تفاوت در خشونت میان فردی بر حسب محل تولد و نوع مدرسه

گروه بندی	تعداد	میانگین	T	سطح معنی داری
خشونت کلامی	شهرستان یزد	۶/۳۷	۰/۲۳۵	۰/۹۵۶
	غیر شهرستان یزد	۶۷		
خشونت جسمانی ملایم	شهرستان یزد	۱۰/۴۴	-۰/۱۵۴	۰/۸۷۷
	غیر شهرستان یزد	۱۰/۶۴		
خشونت جسمانی شدید	شهرستان یزد	۱/۷۹	۰/۰۷۸	۰/۹۳۸
	غیر شهرستان یزد	۱/۷۶		
خشونت کل	شهرستان یزد	۳۲/۶۲	۰/۲۷۳	۰/۷۶۱
	غیر شهرستان یزد	۳۲/۸۲		
خشونت کلامی	دولتی	۶/۱۵	-۱/۷۶	۰/۰۸۰
	غیر انتفاعی	۶/۹۰		
خشونت جسمانی ملایم	دولتی	۱۰/۸۸	۱/۳۶	۰/۱۷۳
	غیر انتفاعی	۹/۳۵		
خشونت جسمانی شدید	دولتی	۱/۷۴	-۰/۶۰۳	۰/۵۴۷
	غیر انتفاعی	۱/۹۲		
خشونت کل	دولتی	۳۳/۱۲	۰/۵۵۹	۰/۷۵۳
	غیر انتفاعی	۳۱/۳۷		

به منظور بررسی رابطه بین دین‌داری والدین (پدر و مادر) از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان‌طور که نتایج جدول شماره ۹ نشان می‌دهد، بین دین‌داری پدر با خشونت کلامی $r(383) = -0/19, p < 0/001$ ، خشونت جسمانی ملایم $r(383) = -0/15, p < 0/001$ ، خشونت جسمانی شدید $r(383) = -0/14, p < 0/001$ و خشونت کل $r(383) = -0/18, p < 0/001$ همبستگی منفی و معناداری وجود دارد و در واقع، هرچه دین‌داری پدر افزایش یافته است خشونت نوجوان پسر در تمامی ابعاد خشونت بین فردی کاهش یافته است. بین دین‌داری مادر با خشونت کلامی $r(383) = -0/10, p < 0/05$ ، خشونت جسمانی شدید $r(383) = -0/13, p < 0/01$ و خشونت کل $r(383) = -0/14, p < 0/01$ همبستگی منفی و معناداری وجود دارد و در واقع هرچه دین‌داری مادر افزایش یافته است خشونت نوجوان پسر در ابعاد خشونت بین فردی کاهش یافته است. هر چند که این رابطه در مورد دین‌داری مادر با خشونت جسمانی ملایم $r(383) = -0/08, p > 0/05$ ، به رغم منفی بودن، معنادار نیست.

رابطه بین دین‌داری والدین در مجموع نیز با خشونت کلامی $r(383) = -0/19, p < 0/001$ ، خشونت جسمانی ملایم $r(383) = -0/15, p < 0/001$ ، خشونت جسمانی شدید $r(383) = -0/17, p < 0/01$ و خشونت کل $r(383) = -0/18, p < 0/001$ همبستگی منفی و معناداری وجود دارد؛ در واقع، هرچه دین‌داری والدین در مجموع افزایش یافته، خشونت نوجوان پسر در تمامی ابعاد خشونت بین فردی کاهش یافته است.

جدول ۹: همبستگی بین میزان دین‌داری والدین با خشونت میان فردی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	همبستگی	سطح معناداری
دین‌داری پدر	خشونت کلامی	-0/19	0/000***
	خشونت جسمانی ملایم	-0/15	0/002**
	خشونت جسمانی شدید	-0/14	0/007**
	خشونت کل	-0/18	0/000***
دین‌داری مادر	خشونت کلامی	-0/10	0/04*
	خشونت جسمانی ملایم	-0/08	0/11
	خشونت جسمانی شدید	-0/13	0/01**
	خشونت کل	-0/14	0/007**
دین‌داری والدین	خشونت کلامی	-0/19	0/000***
	خشونت جسمانی ملایم	-0/15	0/003**
	خشونت جسمانی شدید	-0/17	0/001**
	خشونت کل	-0/18	0/000***

*** $p < 0/001$ ** $p < 0/01$ * $p < 0/05$

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه بین دین‌داری والدین با خشونت میان فردی فرزندان صورت یافته است. ۳۸۵ دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر یزد که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله انتخاب شده بودند، به پرسش‌نامه به صورت خودگزارشی پاسخ گفتند.

نتایج نشان می‌دهد که رابطه بین میزان دین‌داری والدین و خشونت دانش‌آموز تأیید می‌شود. نتایج آزمون همبستگی پیرسون، همبستگی منفی و معناداری بین میزان دین‌داری والدین با خشونت میان فردی فرزندان پسر نشان می‌دهد؛ به عبارت دیگر، والدینی که دین‌داری بالاتری دارند، فرزندان با رفتارهای خشونت‌آمیز کمتری دارند. این همبستگی برای ابعاد مختلف خشونت، از جمله خشونت کلامی، خشونت جسمانی ملایم، خشونت جسمانی شدید و همچنین خشونت کل وجود دارد.

گفتنی است که نتایج این فرضیه با نظریه نظارت اجتماعی هماهنگی دارد. طبق این نظریه، رفتارهای انحرافی، از جمله خشونت، زمانی کاهش می‌یابد که پیوند میان فرد و جامعه قوی باشد. و از جمله نهادهای مهمی که در ایجاد این پیوند نقش مهمی ایفا می‌کند، خانواده است. خانواده از راه‌های مختلفی در ایجاد پیوند فرد با جامعه و درونی کردن ارزش‌های آن در فرد مؤثر است، و از آن جمله، کنترل درونی فرزند از طریق جامعه‌پذیری کودک و ایجاد وجدان، یعنی درونی کردن هنجارها، ارزش‌ها و نیز احساس شرم و گناه است. بنابراین، والدینی که از دین‌داری بالاتری بهره‌مندند، بیشتر می‌توانند این ارزش‌ها و هنجارها را در نوجوانان درونی کرده و بنابراین، امکان کنترل درونی را بیشتر می‌کنند.^{۳۳}

نتایج این فرضیه با یافته‌های فاضلی‌نیا (۱۳۸۰) و مشکانی (۱۳۸۱) هماهنگی دارد. آنها نیز ضمن پژوهش خود به این نکته رسیده‌اند که نوجوانانی که والدین دیندارتری دارند، کمتر به رفتارهای انحرافی دست می‌زنند. همچنین با یافته‌های اسمیت و دیگران (۲۰۰۲) که به این نتیجه رسیده‌اند که دین در کنترل درونی و کاهش رفتارهای انحرافی مؤثر است، هماهنگ است. البته نتایج این فرضیه با یافته‌های گیت و کلی (۲۰۰۶) که بین این دو متغیر ارتباط معناداری ندیده‌اند، هماهنگ نیست.

البته طبق نتایج این پژوهش، همبستگی دین‌داری پدر با ابعاد گوناگون خشونت، از جمله خشونت کلامی، خشونت جسمانی ملایم، خشونت جسمانی شدید و همچنین خشونت کل بیشتر از میزان همبستگی دین‌داری مادر با ابعاد گوناگون خشونت، از جمله خشونت کلامی، خشونت جسمانی ملایم، خشونت جسمانی شدید و همچنین خشونت کل بوده است.

علت این امر می‌تواند به دلیل مسئله همانندسازی^{۳۴} در فرزندان باشد، چرا که فرزندان از همان سنین کودکی به همانندسازی خود با والد همجنس خود می‌پردازند و به این ترتیب، رفتارهای پسران شبیه پدرانشان می‌شود.^{۳۵} این یادگیری، تقلید و همانندسازی رفتار می‌تواند شامل یادگیری الگوهای رفتار دینی نیز شود، به طوری که پسرانی که پدران دین‌داری دارند، الگوهای رفتار دینی او را همانند سایر رفتارها همانندسازی می‌کنند. این در حالی است که چون مادران در مقایسه با پدران کمتر الگوی رفتاری پسران قرار می‌گیرند، تأثیر کمتری نیز بر رفتارهای پسران خود، از جمله رفتارهای انحرافی و خشونت‌آمیز آنها دارند.

بنابراین، دین‌داری والدین نقش مؤثری بر رفتارهای انحرافی، از جمله خشونت دارد و به نظر می‌رسد که این رابطه در مورد والدین همجنس بیش از والدین غیر همجنس صدق می‌کند، هر چند که لازم است تحقیقات بیشتری در مورد رفتارهای متنوع‌تر و همچنین در مورد هر دو جنس صورت پذیرد. بر این اساس، والدین لازم است که با در نظر گرفتن نقش باورهای مذهبی و اخلاقی و با استفاده از این آموزه‌ها بتوانند از طریق این عامل، کنترل مؤثرتری بر فرزندان خود، به ویژه در زمان نوجوانی داشته باشند.

پی‌نوشت‌ها

1. Violence

۲. حمیرا سجادی، «بررسی عوامل مرتبط با خشونت شوهران علیه زنان در خانواده در مراجعین به دادگاه خانواده شهر تهران سال ۱۳۸۲»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، ص ۴.
۳. مرضیه پورچیت ساز، «مقایسه عوامل مؤثر در پرخاشگری دانش آموزان دختر و پسر دوره راهنمایی شهر یزد ناحیه ۲»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، ص ۳۴-۳۵.
۴. علیرضا محسنی تیریزی، «مبانی نظری و تجربی وندالیسم: مروری بر یافته‌های یک تحقیق»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۱۶، ص ۱۹۴.
۵. غلام عباس توسل و رضا فاضل، «تأثیر پایگاه اقتصادی اجتماعی و رفتار والدین بر اثر بخشی خشونت تلویزیونی بر رفتار کودکان»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ش ۳، ص ۱۱۵.
۶. مرضیه پورچیت ساز، «مقایسه عوامل مؤثر در پرخاشگری دانش آموزان دختر و پسر دوره راهنمایی شهر یزد ناحیه ۲»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، ص ۶.
۷. مرضیه پورچیت ساز، «مقایسه عوامل مؤثر در پرخاشگری دانش آموزان دختر و پسر دوره راهنمایی شهر یزد ناحیه ۲»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، ص ۲۳.
۸. زهرا بازرگان، ناهید صادقی و مسعود غلامعلی لواسانی، «بررسی وضعیت خشونت کلامی در مدارس راهنمایی شهر تهران: مقایسه نظرات دانش آموزان و معلمان»، *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ش ۱، ص ۱.
۹. آنتونی گیدنز، *جامعه‌شناسی*، ترجمه: منوچهر صبوری، ص ۱۰۳ و ۱۰۴.

10. Hirshi

۱۱. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، ص ۱۲۱-۱۲۳.
۱۲. آنتونی گیدنز، *جامعه‌شناسی*، ترجمه: منوچهر صبوری، ص ۱۰۳ و ۱۰۴.
۱۳. پاول. اس. کاپلان، *روان‌شناسی رشد*، ترجمه: مهرداد فیروزبخت، ص ۸۳۲-۸۳۵.
۱۴. مه‌ری گلچین، «ارتباط عملکرد خانواده با برخی ویژگی‌های روانی نوجوانان دختر و پسر»، *پژوهش در علوم پزشکی*، ش ۶، ص ۳۰۲.

15. Nye

۱۶. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، ص ۱۲۳.
17. M. Declyen et al., "Fathers and preschool behavior problems", *Developmental Psychology*, v 34, p 269.
18. V. A. Dennis et al., "Adolescent problem behavior: the influence of parents and peers", *Behaviour Research and Therapy*, v 37, p 220.
۱۹. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، ص ۱۲۳.
20. M. Declyen et al., "Fathers and preschool behavior problems". *Developmental Psychology*, v 34, p 269.
21. V. A. Dennis et al., "Adolescent problem behavior: the influence of parents and peers", *Behaviour Research and Therapy*, v 37, p 220.
۲۲. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، ص ۱۲۳.
23. C. Webster- Stratton & R. W. Dahl, *Conduct Disorder. In M. Hersen & R.T. Ammerman (Eds), Advanced Abnormal Child Psychology*, p 127.

۲۴. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، ص ۱۲۳.
۲۵. فرزانه فاضلی نیا، «نقش خانواده و مدرسه در آسیب‌های اجتماعی نوجوانان کانون اصلاح و تربیت شهر تهران»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، ص ۱.
۲۶. محمدرضا مشکانی و زهرا السادات مشکانی، «سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان (آزمون تجربی نظریه ترکیبی کنترل اجتماعی و پیوند افتراقی)»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ش ۲، ص ۳.
27. C. Smith & R. Faris, *Religion and American Adolescent Delinquency, Risk Behaviors and Constructive Social Activities*, A research report of the national study of youth and religion, p 37.
28. M. S. Gillett & S. Kyle, "Parental and religious influences on adolescent empathy and antisocial behavior among latino and Euro-American youth: an investigation of mediating and moderating effects", *Teses for the Degree of Doctor of Philosophy*, faculty of texas tech university, p 124-130.
29. Duncan
30. Nam
31. Conflict Tactics Scale
۳۲. امین زارعی، «عوامل مؤثر بر خشونت دانش‌آموزان دبیرستانهای پسرانه شهر تهران»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، ۶۵-۶۸.
۳۳. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، ص ۱۲۳.
34. Identification
۳۵. پاول. اس. کاپلان، *روان‌شناسی رشد*، ترجمه: مهرداد فیروزبخت، ص ۵۸۱-۵۸۲.

منابع

- بازرگان، زهرا؛ صادقی، ناهید و غلامعلی لواسانی، مسعود، «بررسی وضعیت خشونت کلامی در مدارس راهنمایی شهر تهران: مقایسه نظرات دانش آموزان و معلمان»، *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*، شماره ۱، ۱۳۸۲، ص ۱-۲۸.
- پورچیت ساز، مرضیه، «مقایسه عوامل مؤثر در پرخاشگری دانش آموزان دختر و پسر دوره راهنمایی شهر یزد ناحیه ۲»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، مدیریت آموزشی، یزد، ۱۳۸۲.
- توسل، غلام عباس و فاضل، رضا، «تأثیر پایگاه اقتصادی اجتماعی و رفتار والدین بر اثر بخشی خشونت تلویزیونی بر رفتار کودکان»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، شماره ۳، ۱۳۸۲، ص ۹۸-۱۲۰.
- زارعی، امین، «عوامل مؤثر بر خشونت دانش آموزان دبیرستانهای پسرانه شهر تهران»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ۱۳۸۹.
- سجادی، حمیرا، «بررسی عوامل مرتبط با خشونت شوهران علیه زنان در خانواده در مراجعین به دادگاه خانواده شهر تهران سال ۱۳۸۲»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، تهران، ۱۳۸۲.
- فاضلی نیا، فرزانه، «نقش خانواده و مدرسه در آسیب زایی اجتماعی نوجوانان کانون اصلاح و تربیت شهر تهران»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۱۳۸۰.
- کاپلان، پاول. اس، *روان‌شناسی رشد*، ترجمه مهرداد فیروزبخت، چاپ اول، تهران، خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۸۱.
- گیدنز، آنتونی، *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی، ۱۳۷۳.
- گلچین، مهری، «ارتباط عملکرد خانواده با برخی ویژگی‌های روانی نوجوانان دختر و پسر»، *پژوهش در علوم پزشکی*، ش ۶، ۱۳۸۰، ص ۳۰۰-۳۰۲.
- محسنی تبریزی، علیرضا، «مبانی نظری و تجربی وندالیسم: مروری بر یافته‌های یک تحقیق»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۱۶، ۱۳۷۹، ص ۱۹۷-۲۲۳.
- مسرور شلمانی، آسیه، «روابط درون خانواده و تأثیر آن بر رفتار نابهنجار نوجوانان ۱۴-۱۸ سال»، *پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی*، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۱.
- مشکانی، محمدرضا و مشکانی، زهرا السادات، «سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان (آزمون تجربی نظریه ترکیبی کنترل اجتماعی و پیوند افتراقی)»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ش ۲، ۱۳۸۱، ص ۳-۲۵.
- ممتاز، فریده، *انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۱.
- Dennis, V. A. et al., Adolescent problem behavior: the influence of parents and peers". *Behaviour Research and Therapy*, v 37, 1999, p 217-230.
- Duncan, O. D. et al., *Occupation & Social Status*. Glencoe, IL, Free press, 1961.
- Declyen, M. et al., "Fathers and preschool behavior problems", *Developmental Psychology*, v 34, 1998, p 264-275.
- Nam, B. C. & Powers, M. G., *The Socioeconomic Approach to Status Measurement*, Houston, Cap &

Gown. 1983.

Prinz, R. J. et al., "Multivariate assessment of conflict in distressed and nondistressed mother-adolescent dyads", *Journal of Applied Behavior Analysis*, v 12, 1979, p 691-700.

Webster-Stratton, C. & Dahl, R. W., *Conduct Disorder. In M. Hersen & R.T. Ammerman (Eds), Advanced Abnormal Child Psychology*, Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1995.

Smith, C., & Faris, R., *Religion and American Adolescent Delinquency, Risk Behaviors and Constructive Social Activities*, A research report of the national study of youth and religion. 2002.

Gillett, M. S. & Kyle, S., "Parental and religious influences on adolescent empathy and antisocial behavior among Latino and Euro-American youth: an investigation of mediating and moderating effects", *Teses for the Degree of Doctor of Philosophy*, faculty of Texas Tech University, 2006.